

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Тертичної Анни Вікторівни «Публічна дипломатія в
українсько-болгарських відносинах (1991-2018 рр.)»,
поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія

Усе ХХ ст., особливо друга його половина, а також початок ХХІ ст. засвідчують ту вагу, якої набрала і продовжує набирати у міжнародних відносинах публічна дипломатія. Тому розгляд публічної дипломатії на конкретному прикладі українсько-болгарських відносин 1991-2018 рр., обраний Тертичною А.В. не викликають заперечень.

Вже перші речення дисертантки у Вступі про актуальність засвідчують – так написати могла лише практик, який має потужний дослідницький потенціал чи дослідниця, яка апробувала себе у практичній площині. Я маю на увазі саме другий абзац актуальності, перше і друге речення (с. 18): тут наявні і «розроблення ефективного інструментарію (виділення наше – І.Ж.) для формування позитивного сприйняття й розуміння зовнішньої політики України в Болгарії з урахуванням актуального міжнародного комунікативного середовища», і «Процес трансформації інформаційного забезпечення політики України ... у контексті реформування зовнішньополітичної служби та інституалізації української публічної дипломатії у відповідності до сучасних міжнародних практик». І, нарешті, третє речення – «вивченні її (публічної дипломатії – І.Ж.) сприйняття болгарським суспільством на різних етапах такої (культурно-гуманітарної – І.Ж.) співпраці». Останнє теж вкрай знакове положення – ще під час викладання у Дипломатичній академії України при МЗС України у 2012-2017 рр. рецензенту доводилося доводити молодим слухачам, які

мали вже досвід дипломатичної роботи, що в сучасних умовах, особливо в демократичних державах, важливою є позиція не лише офіційних структур, а й сприйняття держави (у нашому випадку України) суспільством тієї чи іншої країни. Останнє особливо наглядно щодо України засвідчив Консультативний референдум Нідерландів щодо асоціації України і ЄС, який відбувся в Нідерландах 6 квітня 2016 р. Наскільки важливою є вага публічної дипломатії у самій Болгарії, мав можливість переконатися на власному досвіді під час неодноразових літніх відпочинків у Болгарії. Тоді можна було бачити у господарів, в яких ми зупинялися весь холодильник, обклеєний стікерами з Путіним. Прикро, що дисертантка посоромилася прописати ці позиції у практичному значенні своєї роботи (с. 23).

І, безумовно, слід погодитися з твердженням дисертантки про актуальність дослідження ваги української громади Болгарії як складової української діаспори (с.18-19).

Формулювання мети і завдань дослідження не викликають заперечень. Єдине зауваження стосується послідовності викладу завдань – на думку рецензента вони мали б відображати структуру і логіку дисертаційного дослідження, а так у нас друга позиція «дослідити процес формування інструментів сфери публічної дипломатії України у відносинах з Болгарією в 1991–2018 рр.»; а «ретроспективний аналіз інформаційної діяльності першого посольства УНР в Царстві Болгарії крізь призму формування інструментів публічної дипломатії України» на передостанньому місці. Теж стосується української громади в Болгарії (с. 19-20).

Чітко сформульовано об'єкт і предмет дослідження (с. 20-21). Хоча, на наш погляд, об'єкт можна було подати у ширшому формулюванні, наголосивши на дослідженні «українсько-болгарських відносин» без зазначення 1991-2018 рр. Тим більше, що в хронологічних межах якраз є відсилка на століття міждержавних відносин України і Болгарії та розгляд у дисертації періоду між

1918-1940 рр.

Решта компонентів Вступу – географічні межі, методологічна основа, наукова новизна тощо прописані чітко і не викликають заперечень чи зауважень. Окремо хотілося б відзначити як позитивну складову проведеного дослідження його апробацію та публікації за темою дисертації (14 публікацій: з них 5 – у фахових виданнях, 2 – в міжнародних наукових виданнях, 6 – у збірниках матеріалів міжнародних конференцій, 1 – у збірнику документів), що говорить про те, що наукова спільнота мала достатньо можливостей, щоб оцінити рівень і складність проробленої дисертанткою дослідницької роботи.

Розглядаючи перший параграф першого розділу дисертації нам видається дуже вдалим виокремлення двох напрямів в історіографії питання про публічну дипломатію в українсько-болгарських відносинах протягом 1918–2018 рр. Зокрема того факту, що задовго до появи класичних напрацювань Дж. Ная подібного плану думки висловлювалися В. Липинським та С. Томашівським. (с. 25). І взагалі, подальший виклад матеріалу з історіографії, як і по інших розділах та параграфах лише зміцнювали наше перше враження про авторку як справді вдумливу дослідницю-практика чи практика-дослідницю. Напр., аналізуючи статтю П.Соханя та Жука В. «Участь народних мас України у визволенні Болгарії», опублікованої далекого 1978 р. в «Українському історичному журналі», вона зосереджується не лише на заідеологізованості радянської спадщини української історичної науки, а й на тих дослідницьких здобутках, які не втратили своєї актуальності й до нині. Зокрема, у даному випадку, про внесок саме українців у складі Дунайської російської армії у визволення Болгарії, що спростовує цілий ряд «постулатів сучасної російської гібридної кампанії, яка має на меті нав'язати державам колишнього «соціалістичного табору» власне бачення історичних подій, відповідно й нівелювати роль інших народів у визвольній боротьбі болгарського народу за свою незалежність» (с. 29). Подальший розгляд історіографічного аналізу лише

підтверджують критичність мислення дослідниці та її прагнення актуалізації історичних досліджень. Це, зокрема, проявилось в акцентах про розгляді наукового доробку сумського дослідника Власенка В. щодо української еміграції в Болгарії (с. 31-32), чому було присвячено аж три абзаци та критичного ставлення до певної радянщини, яка проявлялася у статтях (чи подекуди проявляється і до нині), які присвячуються двостороннім відносинам, особливо, коли ці статті пишуться «до дат». Мова йде про здобутки, відображені в дисертаційному дослідженні Тимошенка Ю. і не врахування ним стану русифікованості болгар Одещини, що особливо проявилось під час подій Революції Гідності (с. 33-34) (правда, дослідниця упустила посилання на саму дисертацію (позиція 83 у списку, даючи лише посилання «Зб. доповідей Міжнар. наук. конф., присвяченої 10 річниці незалежності України» 2001 р., позиція 219). Прикладна позиція з точки зору державних інтересів України та реалізації її зовнішньополітичних пріоритетів проявляється і надалі, в критичній оцінці плюсів і мінусів внеску таких авторів як Грушецький Б. (с. 35), Черника П. і Лозинського П. (с. 35-36), О. Машевського та Г. Мінгазутдінової (с. 36-37, зокрема, що стосується постаті І. Абажера, як одного з чинних лідерів болгарської спільноти), О. Силка (с. 39-40, йому, «Попри оптимістичне твердження про «подібності між культурами та українською й болгарською спільнотами...», ... у підсумковому розділі праці бракує системних висновків стосовно пріоритетів подальшого розвитку міжкультурної взаємодії між Україною та Болгарією») та ін. Ця ж критичність, науково-аргументована критичність в оцінці здобутків своїх попередників проявилася і під час розгляду другого та третього блоків історіографії проблеми (с. 41-48). У цілому ж, перший параграф кожній зацікавлені особі надає реальну інформацію про «стан наукового дослідження теми» і засвідчує, що кожна позиція зі списку використаної літератури авторкою не просто вкинута у цей список як така, що стосується тією чи іншою мірою її дослідження, а реально «пропущена через

себе» з констатацією її сильних і слабких сторін, зважаючи на сучасний стан історичної науки.

Маючи перед собою сильний перший параграф Першого розділу цілком очікуваний був інтерес до читання «святая святих» істориків – аналізу використаних джерел. Він теж не розчаровує – «Аналіз джерел» (параграф 1.2.), поділений на український і болгарський комплекси джерельної бази. Тут і документи про українсько-болгарські взаємини, які можна цілком по сучасному віднайти на просторах Інтернету, так і документи класики з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Державного архіву Одеської області та сучасні архівні документи, що розкривають діяльність посольства України в Болгарії з архіву міністерства закордонних справ України та бібліотеки дипломатичної установи, Центрального державного архіву (ЦДА) Республіки Болгарія, Науковому архіві Болгарської академії наук (НА БАН), Державному архіві Софії (ДА Софія), журнальна і газетна періодика, мемуаристика тощо (с. 49-66). Тому цілком можна погодитися з висновком авторки до цього параграфу про те, що «аналіз джерельної бази дослідження засвідчив, що вона є достатньою для реалізації поставлених у дисертації завдань» (с. 66).

Нарешті, параграф 1.3, який часто буває проблемним для дисертантів, виявився на рівні попередніх параграфів і цілком пристойним.

Другий розділ, присвячений формуванню інструментів публічної та культурної дипломатії, виходячи з історичного досвіду українсько-болгарських відносин і ролі громадськості 1918-1940 рр., є прологовим до наступних розділів. У ньому сучасні дипломати мають побачити перші проби пера публічної дипломатії часів Української Держави і УНР. Зокрема, вже тоді було зрозумілим, що поряд з офіційним напрямком має бути неофіційний, який має

перейматися поширенням «друкованої інформації та налагодження особистих зв'язків і знайомств з представниками болгарської культури, освіти і науки» (с. 79). Тобто мова йде про роботу з лідерами думок або стейкхолдерами, як нині це модно називати – і це мова про українську дипломатію часів УНР (1919 р.). Чи в іншому місці дисертації: «Редакційний колектив журналу «Українсько-български преглед» розраховував на дві чітко визначені категорії читачів – інтелектуальну аристократію з «академічними вимогами» та читачів «живого й вразливого темпераменту», які надають перевагу актуальній політичній інформації» (с. 84). Утім, і тут особистісний чинник відгравав свою роль у результативності публічної дипломатії – достатньо порівняти діяльність О. Шульгина та його майже однофамільця Ф. Шульги (с. 77-80).

Втім, у висновках до параграфу 2.1., на наш погляд, акцент можна було зробити не лише на закладанні першими українськими дипломатами «фундаменту «для формування сприятливої громадської думки про Україну й український народ» (с. 90), а й на тому, що це відбувалося у вкрай несприятливих умовах – практично за відсутності підтримку центру, за невпізнаванності України й українців як окремої держави/нації серед переважної більшості болгар. При цьому треба зважати й на те, що ця діяльність українських дипломатів проходила у важкі роки для самих болгар: поразка у Першій світовій, глибока політична, соціально-економічна криза, коли власних болгарських проблем було з головою, щоб ще перейматися долею малозрозумілих українців.

Інформативно-насиченим вийшов параграф 2.2, який засвідчив, «упродовж 1920–1930-х рр. українські емігранти, незважаючи на внутрішньополітичні обставини та зовнішні чинники, продовжували в Болгарії пропагувати українську національну ідею, право українського народу на незалежність, популяризували українську культуру та намагалися розширити коло симпатиків української ідеї в болгарському суспільстві» (с. 117).

Два останніх розділи присвячені власне періоду, означеному у темі дисертації. Тут розглядаються інструменти публічної і культурної дипломатії в діяльності дипломатичних і консульських установ у Болгарії та активізацію сучасної публічної та культурної дипломатії у двосторонніх відносинах, завдяки українській діаспорі Болгарії та болгарській національній меншині в Україні. При цьому дисертантка виокремлює три ключові етапи становлення української культурної та публічної дипломатії у відносинах з Болгарією, що є цілком обґрунтованим та вдалим (с.120), а дані нею характеристики етапів зважені й об'єктивні. Для прикладу, дисертантка зауважує, що на першому етапі «проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи здійснювалося у рамках реалізації успадкованої від ЄСРП концепції зовнішньополітичної діяльності, у формі розвитку культурно-гуманітарного співробітництва» і що «за відсутності інституційного досвіду вона знаходила своє втілення переважно завдяки ентузіазму українських дипломатів» (с. 121).

У цілому слід відзначити, що виклад матеріалу за розділами завжди чітко структурований, логічно взаємопов'язаний й аргументований, витриманий і продуманий, а теоретичні висновки цілком відображають наведені фактологічні дані.

Вдалим також було застосування приміток. Правда, частину з них можна було замінити посиланням на додатки (с. 265-274), які самі по собі були цікавими, але не пов'язані з текстом дисертації у відповідних місцях жодними відсилками.

Список використаної літератури і посилань оформлений згідно з вимогами ДСТУ 8302:2015 і приємно вражає пунктуальністю й уважністю при його дотриманні (с.209-264). Не зрозумілим втім є критерій чи критерії, за якими відбувався порядок розташування джерел і літератури. Традиційно першими наводилися архівні джерела, далі опубліковані джерела, за якими йшли наукові дослідження. Тут же цього не прослідковується.

Як і кожна дисертація, дана містить стилістичні та граматичні огріхи: «сприятливої громадської думки про Україну державу в болгарському суспільстві» (с. 19), «і це сприяло формуванню взаємному ознайомленню між українським і болгарським народами» (с. 28), «Брест-литовському» (С. 32), на одній сторінці (с. 77) різне використання «царя Бориса III» та «Царя Бориса III», «пересвідчився в необхідної її впорядкування» (с. 89), «Виловлювалося сподівання» (с. 95), «який замість культурної роботи займалася політичною пропагандою» (С. 96), «Головними документами, які визначає права громадян» (с. 169) та ін. І це не є проявом якогось браку стилістично-граматичного чи технічного рівня підготовки дисертантки – це прояв зміни інструментарію сучасного історика, ширше – сучасного гуманітарія. Нині немає потреби писати «чистовик» від руки чи друкувати його, використовуючи попередні чернетки – перо і друкарську машинку замінили клавіатури ПК та ноутбуки з їхніми Ctrl+C та Ctrl+V, що й призводить до подібних помилок. Слід зазначити, що дана робота відноситься до тих, які реально добротню вчитані і подібні огріхи є мінімальними.

Висловлені протягом рецензії критичні зауваження мають, переважно, характер побажань щодо подальших наукових досліджень автора в цій галузі. Дисертація А.В. Тертичної – оригінальне та цілісне наукове дослідження, що є результатом самостійної дослідницької роботи.

Концепції й висновки дослідження засвідчують достатній науковий рівень дисертантки. Її наукові публікації відповідають змісту дисертації. Автореферат виконано у відповідності з фаховими вимогами, він повністю відповідає змісту дисертації. Робота А.В. Тертичної органічно пов'язана з потребами та практикою сьогодення. Практичне значення дисертації полягає у тому, що основні її положення можуть і мають бути використані в історичних наукових розробках, у дослідженнях із міжнародних відносин та під час практичної реалізації зовнішньополітичної стратегії нашої держави.

Все вище викладене дає підстави твердити, що дисертація «Публічна дипломатія в українсько-болгарських відносинах (1991-2018 рр.)» є актуальною, має наукову новизну і практичну значущість, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами), а її авторка – Тертична Анна Вікторівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія.

Офіційний опонент,

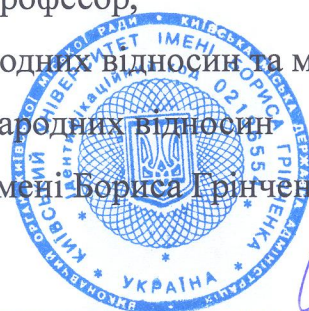
доктор історичних наук, професор,

завідувач кафедри міжнародних відносин та міжнародного права

Факультету права та міжнародних відносин

Київського університету імені Бориса Грінченка

15.03.2021

І.В. Жалоба

